

Eindversl. der Comm. van Rapp. over het ontwerp van wet tot wijz. en aanv. der wet tot regel. v/h. hooger onderw. (18)

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS
over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der
wet tot regeling van het hooger onderwijs. (18)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering
was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

§ 1. *Opportunitéit van het wetsontwerp.* In hoeverre het in te wachten rapport van de Ineenschakelings-commissie voorstellen tot „algeheele herziening van de wet op het hooger onderwijs” zal inhouden en tot het indienen van eene voordracht van even alomvattende strekking leiden zal, was op het oogenblik, dat aan het onderhavig wetsontwerp de eerste hand werd geslagen, geheel onzeker en is dit nog. Naardien uitgesloten was en is, dat bedoelde Commissie voorstellen zou ontwerpen, die opzettelijk strekken zouden, om de vrijheid van het hooger onderwijs tot een werkelijkheid te maken, lag laatstgenoemd onderwerp geheel buiten het terrein, waarop de Commissie zich bewoog. Reden om te wachten op het rapport der Commissie bestond hier alzo niet. In hoeverre de urgentie om de vrijheid van het hooger onderwijs meer tot een werkelijkheid te maken „eeniger mate algemeen erkend” werd, zij in het midden gelaten. De kring, waarin men zich met vraagstukken van hooger onderwijs bezig houdt, zal wel altoos uiterst beperkt blijven. In elk geval had de Regeering in de eerste plaats te rade te gaan met eigen overtuiging.

§ 2. *Strekking en inhoud.* De voorstelling alsof de inhoud van dit wetsontwerp een vierledige zou zijn, in dier voege, dat het technisch onderwijs in de wet ingelascht, het gymnasium onderwijs nader geregeld, de oprichting van bijzondere leerstoelen aan de openbare universiteiten mogelijk gemaakt, en het diploma-rechtsrecht aan bijzondere universiteiten zou toegekend worden, kan niet als juist worden aanvaard.

Het wetsontwerp strekt om de vrijheid van het hooger onderwijs, gelijk die ingevolge art. 192 der Grondwet in art. 99 der wet op het hooger onderwijs geprononceerd is, effectief te maken, en wel door drie middelen: 1°. door subsidieering van bijzondere gymnasia, 2°. door het institut van bijzondere leerstoelen aan de Rijks-universiteiten, en 3°. door de bijzondere universiteiten te ontslaan van de gebondenheid aan de examina der openbare universiteiten. En hierbij komt dan als aanhangsel: 1°. de verheffing van de Polytechnische School te Delft tot technische hoogeschool, en voorts 2°. een klein aantal wijzigingen in de regeling van het openbaar hooger onderwijs, met name de instelling van het buitengewoon hoogleeraarschap.

Van deze vijf stukken ontmoette alleen het derde punt van het hoofddeel bedenking, doch dan ook bedenking van zoo overwegende aard, dat „zeer vele leden daartegen onoverkomelijke bezwaren hadden”. Is hier onder „zeer vele leden”, naar parlementair gebruik de meerderheid te verstaan, en moet „onoverkomelijk” in letterlijken zin worden opgevat, dan zal nadere gedachtenwisseling ter bevordering van gemeen overleg geen doel treffen, en kan het antwoord der Regeering alleen ter rechtvaardiging van de ingediende voordracht strekken.

In hoeverre het bestreden deel van de voordracht een *novum* zij te achten, is een vraag, die beheerscht wordt door art. 99 der wet. Bedoelt dat artikel alleen *nominale* vrijheid, dan ja, is hier een *novum*, is daarentegen *reële* vrijheid bedoeld, dan wordt hier slechts uitgewerkt wat art. 99 bedoelde.

„Afkeurenswaard” wordt het geacht dat aan de hoofdstrekking van dit ontwerp is toegevoegd een voorstel, om voortaan onder het hooger onderwijs ook het technische op te nemen. Dit had de schaduwzijde, dat wie oordeelde zich tegen de reël-making van de vrijheid van het bijzonder hooger onderwijs te moeten

stellen, thans ook verwerpen moest, wat hij op zich zelf zou willen steunen. Zelfs schemerde het vermoeden door, als had de Regeering haar voorstel in zake de school te Delft misbruikt, om aan haar voorstel in zake het bijzonder onderwijs een kans te meer op slagen te geven. Een en ander hangt rechtstreeks zamen met de constitutioneele stelling der Eerste Kamer, die haar de bevoegdheid onthoudt, om over de onderscheidene deelen van een zelfde ontwerp anders dan bij stemming over het geheele ontwerp oordeel te vellen. Erkend wordt in het Voorloopig Verslag, dat ook vroeger de Eerste Kamer meermalen voor deze *impasse* werd geplaatst, maar tegelijk herinnerd, dat zij herhaaldelijk hiertegen protesteerde, en dat in geen geval in een geprotesteerd antecedent vrijpraak kan liggen. Het laatste is juist, maar kan op zich zelf nooit bewijs leveren voor de grondstelling, dat hier op ongeoorloofde wijze het ongelijksoortige zou zijn saamgevoegd. Om dit in te zien, behoeft men zich slechts de vraag te stellen, hoe de positie der Kamer zou geweest zijn, indien de Regeering deze hare voorstellen had uitgesteld tot een geheel nieuw ontwerp voor de regeling van het hooger onderwijs ware gereed gekomen. In zulk een ontwerp zou, gelijk van zelf spreekt, behalve nog veel meer, even als in dit ontwerp én de vrijmaking van het bijzonder onderwijs én de opnemng van het technisch onderwijs, een plaats hebben gevonden. Tegenover zulk een ontwerp zou de Eerste Kamer zich alzo in nog meer gedwongen positie geplaatst hebben gezien; en ware dan hetzelfde afgekeurd, wat nu afgekeurd wordt, zoo zou dit er feitelijk op neer komen, dat geen volledige wet tot regeling van het hooger onderwijs ooit mocht worden ingediend. Voelt ieder hiervan het onhoudbare, hoe kan men dan zeggen, dat men niet het *mindere* tegelijk mocht voorstellen, waar tegen indiening tegelijk van het *meerdere* geen enkele bedenking steek zou houden? Bovendien, hoe had de Regeering kunnen vermoeden, dat zoo onoverkomelijke bezwaren rijzen zouden tegen een deel der wetsvoordracht, dat niet anders bedoelt, dan effectief te maken, wat juist op den aandrang, zoo van liberale als van antirevolutionaire zijde, in 1848 en in 1876 door de vrijverklaring van alle, en ook van het hooger onderwijs, wettelijke sanctie ontving? Vooral met het oog op de samenstelling der Eerste Kamer kon bedenking tegen de *wijze* van regeling, niet tegen het *doel* der regeling, worden voorzien.

§ 3. *Hooger technisch-, landbouw- en handelsonderwijs.* Aangenaam was het der Regeering uit het Voorloopig Verslag te mogen ontwaren, dat vele leden bereid zijn de poging te steunen, om het onderwijs op technisch, landbouwkundig- en handelsgebied hier te lande op hoog wetenschappelijk peil te brengen. Zeer stellig ligt het in de bedoeling der Regeering de voor dit doel te reorganiseeren of te scheppen inrichtingen op voet van gelijkheid met de best bekende wetenschappelijke inrichtingen in het buitenland te brengen. Ook de geschiedenis zal bij dat onderwijs de plaats der eere erlangen, die haar toekomt. De titel van doctor zal alleen voor de wetenschappelijk gevormden verkrijgbaar zijn. Dat geen ander voornemen bestaat, dan om, voor wat de landbouw betreft, het hiervoor te geven hooger onderwijs aan een onzer Universiteiten te verbinden, werd reeds bij de gedachtenwisseling met de Tweede Kamer der Staten-Generaal uitgesproken.

Dat andere leden het niet zoo ongeraden, ten deele zelfs profijtelijk achten, indien toekomstige oeconomen een buitenlandse inrichting bezochten, is alleszins verklaarbaar. Metterdaad verruimt dit den blik. Toch gaat te ver, wie hieruit afleidt, dat zulks de oprichting van een eigen school voor hooger landbouwonderwijs hier te lande overbodig zou maken. Ook onze landbouwtoestanden dragen een eigen nationaal karakter. De wetenschappelijke bestudeering van die bepaalde toestanden is in het buitenland ondenkbaar. En ook afgezien hiervan wordt het onderhavige vraagstuk niet beheerscht door het grooter of kleiner aantal leerlingen, die zich aanmelden, maar door de noodzakelijkheid, om in het eigen land de uitnemendste talenten beschikbaar te hebben om tot de juiste kennis te geraken en van onze toestanden en van de beste middelen die tot hoogere ontwikkeling van bodem-productie leiden kunnen.

Ten aanzien van de Rijkslandbouwschool te Wageningen bedoelde het gesprokene in de Tweede Kamer allermindst de uitnemende talenten te onderschatten van velen, die aan deze school onderwijs gaven, noch ook om te betwijfelen, of niet zeer goede kenners aan deze school gevormd waren. Strekking van

het gesprokene was alleen, te voorkomen, dat men niet, om wat te Wageningen bestond, de invoering van hooger landbouwonderwijs onnodig zou keuren, of ook op Wageningen zou willen toepassen, wat te Delft mogelijk bleek. Het ligt buiten het bestek van deze Memorie de parlementaire historie op te halen van wat over dit punt tusschen Regeering en Staten-Generaal verhandeld is; maar zooveel staat dan toch wel vast, dat zij, die de verwachting koesterden, als zou met de opening van deze school het laatste woord op dit gebied gesproken zijn, zich in hun verwachting zagen teleurgesteld. Slechts hieraan bedoelde de Minister uitdrukking te geven. Viel daarbij de keuze der woorden onder het improviseren misschien iets te scherp uit, zoo wordt daartegenover gaarne de verklaring geplaatst, dat de Regeering in waardeering van het vele goede, dat de school te Wageningen gaf, voor niemand wenscht onder te doen.

Het valt echter niet te ontkennen, dat de afdeling „Landbouwschool” der Rijkslandbouwschool, bestemd om aan leerlingen, die later den practischen landbouw zullen uitoefenen, de kennis en ontwikkeling bij te brengen, die voor eene richtige uitoefening van het landbouwbedrijf onmisbaar zijn, niet aan de verwachting heeft beantwoord. De inrichting wordt nog steeds slechts matig bezocht door aanstaande landbouwers. En ook de afdeling „Hoogere Land- en Boschbouwschool”, bestemd voor de opleiding van wetenschappelijk gevormde landbouwkundigen, voorziet niet, en kan niet voorzien, in de behoefte aan landbouwonderwijs van den hoogsten graad.

Voor wat het handelonderwijs aangaat kan niet worden toegegeven, dat de eischen van wetenschappelijke en practische opleiding in botsing behoeven te geraken. Welk element bij de opleiding overwicht behoort te krijgen, hangt bijna uitsluitend af van de positie, die de kweekeling in den handel beoogt in te nemen. Er is een lagere en er is een hogere categorie van kooplieden, en voor de hogere categorie maakt de concurrentie met het buitenland en het wereldkarakter van den groothandel hoog-wetenschappelijke opleiding onmisbaar.

Over het veerartsenij kundig onderwijs zal eerst dan met vrucht van gedachten te wisselen zijn, als nadere voorstellen de Kamer bereiken zullen. De hierboven herhaalde verklaring, dat de Regeering geen ander voornemen heeft, dan om de inrichting van hooger landbouwonderwijs aan eene universiteit te verbinden, zal de oplossing van het verschil van gevoelen, waarop in het Voorloopig Verslag wordt gewezen, vergemakkelijken.

§ 4. In verband met het boven opgemerkte omtrent den inhoud van het wetsontwerp zij het der Regeering geoorloofd de drie stukken van de voordracht, die bedoelen de vrijheid van het bijzonder onderwijs effectief te maken, in de volgorde van het ontwerp zelf te bespreken, en alzoo eerst te handelen over het *gymnasiaal onderwijs*, in het Voorloopig Verslag te berde gebracht in § 8.

Te dien aanzien bedoelt de voordracht: 1°. het diplomerechtsrecht van de bijzondere gymnasia nader te regelen, en 2°. aan de gymnasia, die dit recht zich zien toegekend, subsidie te verleenen op voet van de bijdrage door het Rijk ten behoeve van de gemeentelijke gymnasia verleend.

Noch tegen de toekenning van het diplomerechtsrecht, noch tegen de subsidieering werd in beginsel verzet gevoerd, ook al verklaarde de een slechts te zullen berusten in wat de ander toejuchte. Wel daarentegen werd opgemerkt, dat het niet zonder bedenking is, de eischen voor de openbare en de bijzondere gymnasia niet geheel gelijk te stellen, met name wat de aanstelling van het onderwijzend personeel en wat de agenda voor het te geven onderwijs betreft. Ook voor de Regeering zou het de voor te stellen artikelen eenvoudiger van constructie hebben gemaakt, indien bedoelde gelijkstelling had kunnen worden doorgevoerd. Maar hoe kon het? Eene inrichting van het bijzonder onderwijs geheel gelijk aan het openbaar onderwijs zou elk verschil tusschen beide hebben opgeheven. De onderscheiding en tegenstelling tusschen openbaar en bijzonder onderwijs brengt noodzakelijkerwijze met zich, dat het ééne niet gelijk aan het andere kan zijn. Nu is deze ongelijkheid in de wetsvoordracht op het uiterste ingekrompen, en zoover het eenigszins ging, is gelijkheid van eischen gesteld. Doch ging men nóg verder, en eischte men van de Overheid ook het fiat voor elke benoeming, of ook sneed men zelfs de geringste wijziging in het program

af, zoo zou het *raison d'être* zelf van de bijzondere gymnasia worden aangetast. Ook stelle men zich den waarborg, die de Overheid bij de openbare gymnasia bezit, niet te overdreven voor. Leverde de benoeming van het onderwijzend personeel dien genoegzaam op, waartoe zou men dan nog geëmmiteerden naar de eindexamens dezer gymnasia zenden. En wordt hierin vooral de waarborg gezocht, welnu bij de bijzondere gymnasia bestaat geheel dezelfde waarborg. Ook daar ligt de eindbeslissing over de eindexamens in handen van de geëmmiteerden der Overheid. *Africhting* kan op beide soort gymnasia voorkomen. Er is geen oirbare reden denkbaar, waarom curatoren en docenten van een bijzondere gymnasium minder zorg voor de dengdelijkheid van het te geven onderwijs zouden dragen dan de curatoren en docenten van een openbaar gymnasium. Zelfs werkt bij die van het bijzonder gymnasium nog altijd deze meerdere prikkel, dat het bijzondere gymnasium niet kan bloeien, of het moet zich aanbevelen door de uitkomsten waartoe het leidt.

Het voorbereidend hooger onderwijs, anders dan op gymnasia, kon in deze voordracht niet aan de orde komen. Het ingewikkeld vraagstuk of ook de hogere burgerschool rechtstreeks voor de universiteit zal kunnen opleiden, alsmede of het onderwijs op gymnasia en hogere burgerscholen niet in nadere verbinding moet worden gebracht, behoort rechtstreeks tot de problemen waarover de ingestelde Staatscommissie zal hebben te rapporteren. Op die rapporten mag niet worden vooruitgelopen. De hogere burgerschool, gelijk die thans bestaat, is volgens de wet op het middelbaar onderwijs geen school van *voorbereidend*, eer van *afsluitend* onderwijs. Haar diploma is, gelijk het Voorloopig Verslag terecht opmerkt, introductie tot een werkkring in het maatschappelijk leven.

§ 5. *Bijzondere leerstoelen*. Het tweede voorgestelde middel om de in art. 99 der wet gehuldigde vrijheid van het bijzonder onderwijs effectief te maken, is de mogelijkheid tot instelling van bijzondere leerstoelen, die § 7 van het Voorloopig Verslag bespreekt.

Ook tegen dit tweede middel rezen, blijkens het Voorloopig Verslag, geen ernstige bedenkingen. Wel was ook hier schakeering in de gevoelens die zich uitten, maar deze schakeering ging niet verder dan het onderscheid tusschen warme en mindere ingenomenheid. Voor zoover zij, die de instelling genegen waren, het denkbeeld opperden, om aan de bijzondere leerstoelen eventueel subsidie te verleenen, zij opgemerkt, dat aan de hoogleeraren, die deze bijzondere leerstoelen zullen bezetten, het recht is toegekend, om onder zekere bedingen van de academische hoorzalen en laboratoria gebruik te maken, iets wat bij de kostbaarheid van deze laboratoria reeds als een materieelen steun van niet geringe beteekenis te beschouwen is.

Voor zoover hierop de verklaring mocht slaan, dat de voorstanders van het openbaar onderwijs achten reeds *een belangrijke concessie* te doen, door zich niet tegen de invoering van dit instituut te verzetten, is de opmerking juist. Was daarentegen de bedoeling, dat de instelling zelve van de bijzondere leerstoelen als *een belangrijke concessie* is te beschouwen, zoo staat hiertegenover dat niet weinige voorstanders van het openbaar onderwijs zelf er integendeel een verrijking voor het openbaar onderwijs in zien, en van oordeel zijn, dat niet zelden juist voorstanders van het openbaar onderwijs van dit instituut gebruik zullen maken.

§ 6. *Diplomerechtsrecht cum effectu civili van bijzondere universiteiten*. Het derde middel in het wetsontwerp voorgesteld om de vrijheid van het bijzonder hooger onderwijs effectief te maken, is toekenning aan hare graden van den *effectus civilis*.

Hierbij zij opgemerkt, dat een tegenovergesteld middel in § 5 van het Voorloopig Verslag besproken, tot hetzelfde doel had kunnen leiden, t. w. de ontneming van den *effectus civilis* aan de graden der openbare universiteiten. Had toch ten onzent een toestand bestaan als in Duitschland, en ware alleen door Staatsexamens toegang tot Staatsbetrekkingen verkrijgbaar geweest, het bijzonder hooger onderwijs zou zich nu reeds op voet van gelijkheid hebben kunnen ontwikkelen. Nu echter de toestand hier geheel anders is, en alleen de examina der openbare universiteiten den toegang tot bedoelde bedieningen en ambten ontsluiten, kunnen de bijzondere scholen geen effect voor het leven hebben, tenzij hare kweekelingen zich aan de examens

der overheidsscholen onderwerpen. Dit nu is de sterkste belemmering, die aan hare vrije ontwikkeling kan worden aangelegd, en het is daarom dat het wetsontwerp voorstelt, deze belemmering uit den weg te ruimen, door ook aan de diploma's der bijzondere universiteiten den effectus civilis te verbinden.

Zeer terecht wordt intusschen in het Voorloopig Verslag opgemerkt, dat de sprong minder groot zou geweest zijn, indien ware voorgesteld om hier te lande den effectus civilis uitsluitend aan Staatsexamens te verbinden, en zelfs vond het gevoelen uiting, dat wie bezwaar had tegen het wetsontwerp, gelijk het daar lag, allicht alsnog zijn stem daaraan zou kunnen geven, indien de Regeering door „een bindende belofte" genoegzame zekerheid kon schenken, dat eerlang een voorstel tot het invoeren van Staatsexamens zal worden ingediend.

Hetzij ondergeteekende geoorloofd in verband hiermede aller-eerst te verwijzen naar hetgeen dienaangaande door hem zoo bij de schriftelijke als mondelinge gedachtenwisseling over dit ontwerp aan en in de Tweede Kamer is verklaard.

In de Memorie van Toelichting van het oorspronkelijk ontwerp verklaarde de ondergeteekende, dat hij een voorstander was van Staatsexamens, maar dat hij om bijkomstige redenen meende alsnog geen voorstel tot invoering er van te moeten doen. In die Memorie leest men op bladz. 4 het volgende: „de ondergeteekende ontveinst zich niet, dat hij op zich zelf de voorkeur zou hebben gegeven aan wat in Duitschland regel is, om namelijk aan den graad ook der openbare universiteit elke andere dan wetenschappelijke beteekenis te ontzeggen, en den effectus civilis uitsluitend te verbinden aan diploma's, verleend door eene Staatscommissie. Dit stelsel, dat in Duitschland al meer ook door de openbare hoogleeraren wordt toegejuicht, biedt deze voordeelen: 1°. dat het de vele studenten, die uitsluitend het verkrijgen van eene maatschappelijke betrekking beoogen, ontslaat van het afleggen van de hoogste academische examens; 2°. dat het als gevolg hiervan de hoogleeraren voor een aanzienlijk deel ontlast van het eindeloos tijdroovend tentereen en examineeren, en hun alzoo ruimer tijd voor hun wetenschappelijk onderzoek laat; 3°. dat waar de examens op die wijze niet aan het onderwijs van bepaalde hoogleeraren gebonden zijn, de student niet beperkt is tot het bezoeken van ééne universiteit, maar aan meerdere universiteiten kan rondgaan, iets wat de veelzijdigheid van zijne ontwikkeling bevordert; en 4°. dat het de examina voor den effectus civilis meer een practisch karakter doet dragen met het oog op de levenspraktijk en de behoefte der maatschappij. Kon zulk een stelsel, dat voor de artsen ten onzent reeds gedeeltelijk bestaat, en ook voor de theologische faculteit door de kerken werd ingevoerd, ingang vinden, zoo zou de verhouding tusschen de openbare en de bijzondere universiteiten op éénmaal op afdoende en volkomen bevredigende wijze geregeld zijn. Beide zouden in veel idealer zin dan thans uitsluitend wetenschappelijke inrichtingen zijn, en zouden, onder gelijkheid van recht, aan de hoogere ontwikkeling van de wetenschap in het midden van ons volk dienstbaar zijn gesteld. Intusschen schijnt hiervoor de tijd nog niet gekomen te zijn. We zijn met onze Staatsexamens dusver niet al te gelukkig geweest, en de geest aan onze openbare universiteiten is voor zulk een stelsel nog slechts matig gewonnen. Bij dien stand van zaken scheen het ongeraden reeds nu tot de invoering van dit stelsel over te gaan. Men mag niet, om het bijzonder universitair onderwijs uit een gedwongen positie te redden, aan het openbaar universitair onderwijs geweld aandoen”.

Toch stelde hij een art. 107^u voor, waarbij de mogelijkheid werd geopend om gelijke bevoegdheid als aan de door de Rijksuniversiteiten verleende getuigschriften en doctorale graden is verbonden, te verkrijgen door het met gunstig gevolg afleggen van een examen voor eene door de Kroon te benoemen Staatscommissie in plaats van ten gevolge van universitaire examens en promotiën. Daar dit artikel is teruggenomen, kan hierover verder worden gezegd.

In het Verslag had de ondergeteekende de gelegenheid om zijne meening over de invoering van practische Staatsexamens nader uiteen te zetten. Het zij hem geoorloofd hier ook die nadere uiteenzetting te laten volgen: „Met ingenomenheid las ondergeteekende in het Verslag, dat „zeer vele leden" aan de universitaire examens allen effectus civilis zouden willen ontnemen, ten einde dien effectus geheel over te brengen naar practische Staatsexamens. Het voordeel van zoodanige verandering zou

ongetwijfeld niet gering zijn. Keuring, of iemand voor den Staatsdienst geschikt is, moet van Overheidswege geschieden en waar de Overheid deze bevoegdheid bij delegatie overdraagt op colleges van hoogleeraren, komt het oordeel te berusten bij mannen, die feitelijk buiten de practijk staan. Het wetenschappelijk karakter der universiteit zal er bij winnen, zoo zij haar graden en diploma's enkel naar wetenschappelijken maatstaf verleent. Eerst alsdan zal de effectus civilis verkregen worden tengevolge van het voldoen aan meer practische examens, waarvan de waarde door het voorschrijven van een proeftijd of stage kan worden verhoogd. Stellig zou zulk een regeling gevaar voor partijdigheid op meer afdoende wijze uitsluiten, het zou de eenheid in het oordeel ten aanzien van de kweekelingen der vier openbare universiteiten bevorderen, en tevens voor de mannen der practijk, die zulk een examen hadden af te nemen een prikkel zijn tot voortgezette ontwikkeling. Gelijk dan ook terecht in het Verslag wordt opgemerkt, koestert hij voor dit ook door THORBECKE voorgestane stelsel niet geringe sympathie en heeft hij ernstig de vraag overwogen, of het oogenblik geschikt en de tijd rijp was, om reeds bij dit wetsontwerp de invoering er van voor te stellen. Beide vragen achtte hij ontkenmend te moeten beantwoorden. Het oogenblik scheen minder geschikt, daar dit wetsontwerp zoo weinig mogelijk behoorde vooruit te loopen op de reorganisatie van het publiek hooger onderwijs, die later vanzelf aan de orde komt. Waar thans in hoofdzaak alleen meerdere vrijmaking van het bijzonder hooger onderwijs werd bedoeld, scheen het ongeraden eene verandering voor te stellen, die zoo diep in het karakter der publieke universiteiten zou ingrijpen. De vrijmaking van het bijzonder hooger onderwijs werd beter niet gezocht, door de privilegiën, thans door de openbare universiteiten genoten, aan te tasten. En evenmin scheen de tijd er rijp voor, daar ondergeteekende bij ontmoeting van hoogleeraren aan de openbare universiteiten slechts hoogst zelden sympathie voor het denkbeeld aantrof.

„Alleszins begrijpelijk openbaarde zich, blijkens het Verslag, onder de voorstanders van het verbinden van den effectus civilis aan een Staatsexamen verschil van gevoelen over de vraag, of alsdan het beginsel van art. 85 der wet ook op het Staatsexamen zou zijn toe te passen, dan wel of voor de toelating tot het Staatsexamen de eisch zou te stellen zijn van het bezit van academische graden, eventueel van den doctorstitel, of althans van het gevolgd hebben van de universitaire lessen. Bleef het beginsel van art. 85 ook hier gelden, dan ware de moeilijkheid, die thans ten opzichte van de bijzondere universiteiten zich voordoet, vanzelf opgeheven, en kon alles wat in het wetsontwerp strekt om die moeilijkheid te ondervangen, er uit worden gelicht. Uit het Verslag valt intusschen op te maken, dat de meeste voorstanders van een Staatsexamen zich met dit denkbeeld kwalijk konden vereenigen, en ondergeteekende mag niet verhehlen, dat ook hem het volgen van dien weg uiterst bedenkelijk zou voorkomen. In Duitschland achtte men geheel vrije toelating tot het Staatsexamen onaannemelijk. Ook ten onzent is bij het artsexamen de vrije toelating afgesneden, en de Hervormde kerk eischt eveneens voor de toelating tot haar kerkelijk examen bewijs van universitaire studie. Afzien van dien eisch zou dan ook, naar hij met de leden hier aan het woord vrees, zulk een Staatsexamen het vervangen van universitaire opleiding door opleiding bij repetitoren op breede schaal ten gevolge hebben. Wel ware dit gevaar ten deele af te weren door van Overheidswege het Staatsexamen in onderscheidene deelen te splitsen, zoodat aan het practisch examen een of twee wetenschappelijke examens, met het universitaire candidaats en doctoraal in waarde gelijkstaande, zouden voorafgaan, maar dit zou tegen het gronddenkenbeeld van zulk een Staatsexamen rechtstreeks indruischen. De Overheid toch heeft niet iemands wetenschappelijke rijpheid, maar alleen zijne practische bruikbaarheid voor den Staatsdienst te beoordeelen. Deze vervalsching van het gronddenkenbeeld van het Staatsexamen zou dan tevens ten gevolge hebben, dat voor de eerste twee deelen ervan bijna uitsluitend de hoogleeraren hadden op te treden, waaruit van zelf zoude voortvloeien, dat er in het wezen van de zaak slechts zóóveel veranderd werd, dat aan de bestaande examens een derde werd toegevoegd, en dat de hoogleeraren nog meer dan dusver zich den tijd voor hun studiën door examenbemoeiing zouden zien ontroofd. Moet op dien grond, bij invoering van Staatsexamens, van de toe-

passing daarop van het in art. 85 neergelegde beginsel worden afgezien, dan keert de bestaande moeilijkheid ten opzichte van het bijzonder hooger onderwijs aanstonds terug, en komt men toch weer voor de slechts gewijzigde vraag te staan, onder welke voorwaarden ook de studenten aan deze bijzondere universiteiten voor de toelating tot het Staatsexamen in aanmerking zullen komen. Wat in het wetsontwerp als voorwaarde voor het verlenen van den *effectus civilis* is voorgesteld, zoude dan te handhaven zijn als voorwaarde voor het verlenen van het toelatingbewijs. De naam zou wisselen, de zaak blijven.

Het betoog door vele andere leden gevoerd, alsof bij de onderstelling, dat tot het bekleeden van hoogere betrekkingen in Staatsdienst slechts zij kunnen geroepen worden, die ook wetenschappelijk genoegzaam ontwikkeld zijn, het rechtstreeks binden van den *effectus civilis* aan de universitaire diploma's zeer wel verdedigbaar is, bleef in gebreke de tweeledige bedenking te ondervangen, dat het universitaire examen op zich zelf geen waarborg biedt voor practische bruikbaarheid, en dat op verre na niet een ieder terstond na het verlaten van de universiteit voor optreden in publieken dienst geschikt is te achten. Dat een Staatsexamen, komende na het afloopen van den universitaire cursus, verlenging van den tijd van voorbereiding en verhooging van kosten voor die voorbereiding ten gevolge zou hebben, is onbetwistbaar, maar hiertegenover staat de vraag, of ten deze het persoonlijk belang der studeerenden het belang van den Staatsdienst terug mag dringen, alsmede of het niet zijn goede zijde zou hebben, indien de steeds wassende toevloed van wie zich aanmelden en dan later zich teleurgesteld zien, eenige tempering onderging. Ongetwijfeld mag men niet te licht tellen de ongellegenheid, die afwijzing bij het Staatsexamen voor de niet-geslaagde zou hebben, maar hier staat tegenover, dat bij ontstentenis van een Staatsexamen, een door de Overheid ongeschikt geoordeelde den *effectus civilis* zou hebben bezeten. Het hoogst moeilijke van de kunst van exameneeren mag niet worden onderschat. Slechts een zeer enkele is in deze kunst matador. Juist daarom echter kan niet voetstoots worden beaamd, dat de universitaire hoogleeraren met hun ambt in den regel ook de gave van deze kunst ontvangen. Men kan een uitstekend geleerde en een uitnemend docent zijn, zonder daarom nog een vaardig en degelijk examinator te zijn. Slechts in zooverre bezitten de hoogleeraren een voorkeur als zij hun eigen leerlingen exameneeren over het door hen zelf op de colleges behandelde; doch juist dit zou bij het Staatsexamen wegvallen met de keuring van studenten van alle Universiteiten. Hun ervaring, waarop men zich beroept, zou spoedig ook door andere examinatoren verkregen worden. Een pas opgetreden hoogleeraar mist die evenzeer. Stellig zou bij invoering van het Staatsexamen het zuiver wetenschappelijk karakter der Universiteit meer op den voorgrond treden, als slechts niet verstaan in dien zin, alsof de universiteit een soort academie moest zijn, die aan de coryphëen der wetenschap de gelegenheid bood *cum dignitate et stipendio* hun studie voort te zetten, en zulks onder prijsgeving van alle onderwijzend en vormend bedoelen, dat steeds van hooger onderwijs onafscheidelijk zal blijven.

Tegen het arts-examen, gelijk dit thans is ingericht, geldt dan ook juist de bedenking, dat het, in naam een Staatsexamen, feitelijk een universitair examen gebleven is. Zelfs door het instellen van examen-commissiën, gevormd uit hoogleeraren van onderscheidene universiteiten, zou volstrekt niet elke moeilijkheid ondervangen zijn. Niet slechts toch zou de winste aan vrijen tijd voor eigen studie aan de hoogleeraren niet ten goede komen, maar ook de vrees voor partijdigheid zou, hoe ideaal hoog men zich ook onze hoogleeraren denke, allerminst denkbeeldig zijn. Moge al bewuste en bedoelde partijdigheid met voorliefde gemedend worden, er is ook een voorkeur, die instinctief werkt."

Ook met de Commissie van Voorbereiding werd op verzoek van den ondergeteekende de wenschelijkheid besproken om bij het *effectus civilis* van de universitaire getuigschriften en bullen los zou maken. In het Verslag leest men omtrent den uitslag van dat onderhoud, het volgende: „Hij (de Minister) wees er op, hoe volgens het verslag van het afdelingsonderzoek zeer vele leden voor deze losmaking gestemd waren, waarvoor ook hij zelf veel gevoelde. Intusschen zou men z. i. wel uit de wet op het hooger onderwijs alle bepalingen kunnen wegnemen, welke

betrekking hebben op den *effectus civilis* van universitaire diploma's, maar dan zou eene afzonderlijke wet noodig zijn om te bepalen, op welke wijze voortaan bevoegdheid tot het bekleeden van verschillende betrekkingen en beroepen verkregen kan worden. Uitlichting uit de wet van de thans daarin vervatte regeling van den *effectus civilis* behoorde zijns inziens niet tehuis in dit wetsontwerp, dat in de hoofdzaak de vrijmaking van het bijzonder hooger onderwijs beoogt. Omtrent de vraag, of bij invoering van Staatsexamens voor het verkrijgen van *effectus civilis* iedereen tot die examens moet worden toegelaten dan wel voor die toelating het afleggen van zekere universitaire examens moet worden gevorderd, bestaat blijkens het verslag van het afdelingsonderzoek veel verschil van gevoelen. De Minister meende, dat ten einde africhting op het Staatsexamen te voorkomen, het afleggen van universitaire examens als eisch van toelating gesteld zou behooren te worden, maar doet men dit, dan blijft de vraag onder welke voorwaarden diploma's van bijzondere universiteiten gelijke bevoegdheid zullen medebrengen als die van openbare, en zou men dus niet ontkomen aan de beslissing der moeilijke quaestie, welke voorwaarden ten deze gesteld behooren te worden. De Minister was om deze redenen van meening, dat het niet geraden was thans reeds, en in verband met dit wetsontwerp, voorstellen te doen ten einde den *effectus civilis* van de universitaire getuigschriften en bullen los te maken, maar zou gaarne vernemen, of der Commissie misschien een middel voor oogen stond, waardoor reeds in dit wetsontwerp tot deze losmaking kon worden overgegaan, zonder dat men op de aangevoerde bezwaren stuitte.

De Commissie beantwoordde deze vraag in ontkennenden zin."

Ten slotte verklaarde de ondergeteekende in de Vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 24 Februari 1904 dat hij den weg der Staatsexamens gaarne op wilde gaan. In de *Handelingen* leest men op bladzijden 1357 en 1358, als volgt: „In de tweede plaats is gevraagd, hoe ik stond ten opzichte van het meer dan in één zin opgeworpen en toegejuichte denkbeeld, om den *effectus civilis* te laten varen en daartegenover het verlenen van *bevoegdheid om benoemd te worden tot ambten* in handen te stellen van een of meer Staatscommissiën.

Reeds in de stukken heb ik duidelijk genoeg doen uitkomen, dat ik, wat mij betreft, dien weg gaarne wil opgaan. De onderzinking, daarmede in Duitschland opgedaan, is mij gebleken metterdaad en voor den Staatsdienst en voor de Universiteit ten goede te werken.

„Wat ik in de stukken heb geschreven over het feit dat de tegenwoordige senaten der Universiteiten met dit denkbeeld nog minder ingenomen zijn dan thans het geval is met de hoogleeraren aan de Deutsche Universiteiten, is geresconteerd door den geachten afgevaardigde uit Zutphen met de opmerking, dat in een vroegere periode de hoogleeraren zich vóór dit denkbeeld hadden verklaard. Ik vat de klem van dit betoog niet. Als thans nog dezelfde heeren van toen hoogleeraren waren en vaststond dat ze niet van overtuiging waren veranderd, dan zou dat kloppen; maar daar er nu een heel ander stel van hoogleeraren is, heb ik natuurlijk niet gerekend met wat men vroeger heeft gezegd, maar met wat de tegenwoordige senaten hebben verklaard. Waar nu alle senaten eenparig dat denkbeeld krachtig en met klem hebben bestreden, lag er voor mij geen bedenking te verklaren, dat thans voor dit denkbeeld niet op sympathie bij de hoogleeraren van de Rijks-universiteiten valt te rekenen.

„Op zich zelf echter sta ik dat denkbeeld nog voor, en wel met name in het belang van den Staatsdienst. Voor den Staatsdienst levert de tegenwoordige gang van zaken m. i. niet de noodige waarborgen op. Op zich zelf reeds heeft een Staatsexamen dit voordeel, dat het zich splitst in onderscheidene examens voor de onderscheiden ambten, zoodat men daardoor niet een generalen, maar een meer gespecificeerden *effectus civilis* verkrijgt. En voor de Universiteit heeft het m. i. het voordeel, dat het aan deze beter teruggeeft haar uitsluitend wetenschappelijk karakter en dat het de professoren ontslaat van veel, wat thans bij druk bezochte Universiteiten een groote last mag heeten. Thans, nu het getal studenten aan onze Rijks-universiteiten nog betrekkelijk klein is, gaat het nog, maar zoodra het aantal klimmen gaat tot een hoogte als aan buitenlandsche Universiteiten wordt bereikt, dan wordt metterdaad de examenlast voor de hoogleeraren ondragelijk.

Eindversl. der Comm. van Rapp. over het ontwerp van wet tot wijz. en aanv. der wet tot regel. v/h. hooger onderw. (18)

„Vraagt men, waarom ik in dat wetsontwerp niet heb voorgesteld de invoering van Staatsexamens, dan antwoord ik, dat ik de reden daarvan heb uiteengezet in de stukken. Ik zie niet in, waarom ik, wat in de stukken duidelijk is behandeld, nogmaals zou moeten zeggen. De heeren, die mij deze vraag stelden, moeten maar eens beproeven ze bij amendement in het wetsontwerp in te lassen. Dan zullen ze zelf bemerken, wat de onmogelijkheid is, waarop men stuit.

„Men zou bij dit wetsontwerp niet anders kunnen doen, dan alle artikelen, rakende den effectus civilis, daaruit te lichten. Maar als men dit voorstelt, dan mist de Staat alle waarborgen, dat de personen, uit wie hij zijn dienaren kiest, zullen hebben die geschiktheid, welke men thans uit de universitaire examens en promotiën meent te mogen afleiden. Dergelijke regeling kan alleen tot stand komen bij afzonderlijke wet en de wet, dat regelende, zal te gelijk uit de wet op het hooger onderwijs moeten lichten de artikelen, welke op den effectus civilis betrekking hebben. Vraagt men, of ik dat niet had kunnen doen, en een tweede wetsontwerp hiernaast leggen, dan antwoord ik bevestigend; maar wanneer men nu een algemeene reorganisatie van het hooger onderwijs in het zicht heeft en een commissie bezig is deze zaak te onderzoeken, dan vraag ik, of het niet van lighthartigheid zou getuigen, indien men een zoo belangrijke wijziging, welke in het geheele leven van onze Universiteit en in het geheele Staatswezen zoo ingrijpt, eens *beiläufig*, bij een geheel iets anders bedoelend wetsontwerp insaschte.

„Men vergeet bovendien niet, dat men niet te spreken van een Staatsexamen volstrekt niet van de zaak af is.

„Wanneer men een Staatsexamen gaat instellen, doen zich dadelijk drie vragen voor. De eerste vraag is, of men aan hen, die tot dat examen willen worden toegelaten, zal stellen den eisch van universitaire studiën of wel van het bezit van academische diploma's. In de tweede plaats de vraag, of men een ongelimiteerd aantal zal toelaten, of dat men den weg zal opgaan, die nu voor Nederlandsch-Indische ambtenaren wordt ingeslagen, en het aantal beperken, en wel met dien verstande, dat men dan, zooals in Duitschland het geval is, aan degenen die geslaagd zijn, dadelijk een *stage* geeft en hun daardoor een zekeren waarborg biedt van reeds terstond zeker inkomen te hebben, om, wanneer de tijd daar is, een plaats in den Staatsdienst te zullen ontvangen. De derde moeilijkheid is de vraag, hoe men zulk een examencommissie of zulke examencommissiën zal samenstellen.

„Wij hebben op dit oogenblik voor het arts-examen zulk een commissie, die eigenlijk van universitaire examencommissiën in niets verschilt, omdat de hoogleeraren van de Universiteiten de pretentie maken, dat zij in die examencommissiën moeten zitten.

„Het is mij bij het bespreken van deze zaak met de senaten der Universiteiten gebleken, dat ook zij die pretentie maken, en terwijl het in Duitschland nu zoo geschikt is, dat men voor de helft neemt hoogleeraren en voor de helft ambtenaren, wordt er over dit *alterum tantum* voortdurend tusschen Regering en Universiteit geredekaveld. Tevredenheid heeft men ook daar niet, en zoo gevoelt men, dat men niet zoo maar zeggen kan: Staatsexamen, maar zich in de zaak indenkende, van zelf stuit op moeilijkheden, die, zachtst genomen, een zeer ernstig onderzoek vorderen.”

Ondergeteekende achtte zich verplicht een en ander volledig in herinnering te brengen, ten bewijze dat hij over het onderhavige punt zich zoo volledig heeft uitgesproken als in dit stadium van het geschil mogelijk was, zoodat hij hieraan dan ook niets heeft toe te voegen.

Uit het bovenstaande blijkt: 1°. dat ondergeteekende persoonlijk voor het denkbeeld van Staatsexamens niet meer behoefte gewonnen te worden; 2°. dat hij zich de Staatsexamens niet denkt als in de plaats tredende van de wetenschappelijke examens, maar als deze aanvullende; 3°. dat hij de Staatsexamens zich voorstelt als onderscheiden van aard voor onderscheidene betrekkingen en bedieningen; 4°. dat hij zich verplicht ziet af te wachten, wat het rapport der ingestelde commissie op dit punt zal oordeelen; en 5°. dat in de wet op het hooger onderwijs de regeling van zulk een Staatsexamen in geen geval haar plaats niet kan vinden, maar bij afzonderlijke wet zou moeten worden voorgesteld.

Hoe verleidelijk het dan ook op zich zelf zijn kon, door een nadere verklaring leden der Kamer gunstig voor het wetsont-

werp te stemmen, „eene bindende belofte” af te leggen, die verder zou gaan dan het bovenstaande, is hem, zoolang het rapport der Staatscommissie toeft, niet geoorloofd.

Ten onrechte keurden enkele leden de weigering om op dit oogenblik verder te gaan in strijd „met de historische lijn van den Minister”. Juist als Minister is hij verplicht ook met de rechten en belangen van het openbaar hooger onderwijs goede rekening te houden, en nimmer zou hij zich uit persoonlijke voorkeur voor het bijzonder hooger onderwijs tot aanranding van die rechten of tot benadeeling van die belangen mogen laten verlokken. Zorgvuldig is dan ook in heel dit wetsontwerp alles vermeden wat onder verdenking kon vallen van zoodanige strekking te hebben. Wel ter dege had hij daarom bij dit wetsontwerp ook rekening te houden met de gezindheid, die bij de hoogleeraren der Rijks-universiteiten omtrent dit punt bleek voor te zitten. Niet alsof hij voor die gezindheid duurzaam uit den weg zou moeten treden; het tegendeel sprak hij duidelijk uit; maar ontneming van den effectus civilis aan de diploma's der openbare universiteiten mocht niet aan de orde gesteld in een wetsontwerp, dat in hoofdzaak effectiefmaking van de vrijheid van het bijzonder hooger onderwijs bedoelde; maar mocht eerst aan de orde komen, wanneer de geheele reorganisatie van het hooger onderwijs voor de Staten-Generaal werd gebracht en dit laatste *moet* wel wachten op het rapport der Commissie, wier benoeming haar karakter zou verliezen, indien men op zoo gewichtig punt van algemeen belang, buiten haar advies om en zonder dit af te wachten, doorging.

Afgezien van het vraagstuk der Staatsexamens worden in het Voorloopig Verslag nog een aantal bedenkingen ontwikkeld tegen het voorstel om ook aan de diploma's van bijzondere universiteiten den *effectus civilis* te verbinden.

Niet tegen het recht van bijzondere universiteiten, om wetenschappelijke examens af te nemen en graden, ook dien van doctor, te verlenen. Dit recht bezit de bijzondere universiteit nu reeds. Het verzet keert zich uitsluitend tegen het voorstel, om evenals aan de graden der openbare universiteiten, ook aan die der bijzondere, civiel effect te verlenen. Niet het effect om benoemd te worden. Dit is ook nu bij de graden der openbare universiteit niet het geval. Er is alleen quaestie van een effect om benoemd te *kunnen* worden. De Overheid blijft in het al of niet benoemen van de gegraduateerden volkomen vrij.

Hiertegen nu keert zich in de eerste plaats de principiele bedenking, dat het instellen van universiteiten met diplomerechtsrecht een der attributen van den Staat zou zijn. In geding zou hier zijn een *souvereiniteitsrecht* van den Staat.

Zonder nadere onderscheiding zegt dit niets. Drieërlei schuilt hierin: 1°. het instellen van een universiteit; 2°. het verlenen door die universiteiten van graden; en 3°. het verbinden aan die graden van civiel effect. Op elk dier drie punten dient dit beweerde *souvereiniteitsrecht* getoetst.

Te beweren dat het instellen en houden van een universiteit als zoodanig een onvervreembaar *souvereiniteitsrecht* van den Staat zou zijn, gaat niet. Dit toch wordt weersproken door de historie, te niet gedaan door wat elders bestaat, en rechtstreeks als ten onzent niet geldend, weerlegd door art. 99 der wet op het hooger onderwijs. Dit houdt het verzet in het Voorloopig Verslag dan ook niet staande. Is het dan misschien een *souvereiniteitsrecht* van den Staat een universiteit te houden, die de graden verleend? Ook deze stelling zou voor geen verdediging vatbaar zijn. De graad door eene universiteit verleend is een merk van *wetenschappelijke* keur. Hoe wil men nu ooit uit de Staats-souvereiniteit, d. i. uit een begrip van gezag, macht en opperhoogheid, wetenschappelijke bevoegdheid afleiden? Of heeft niet de wetenschap, als zelfstandig verschijnsel in ons maatschappelijk leven, haar eigen *souvereiniteit*? Rust haar oordeel niet op geheel anderen grond, en wordt het niet geveld naar geheel andere normen, dan die het gezag en de macht van den Staat bepalen? Wat is Staats-souvereiniteit, in onderscheiding met de *souvereiniteit* van het huis van Oranje ten onzent? Uitteraard niet een historisch feit, maar een logisch begrip. Welnu, dan moet ook aangetoond, dat in dat begrip logisch het wetenschappelijk element verscholen ligt, zal er de bevoegdheid tot het geven van wetenschappelijk keur uit worden afgeleid. Dit nu alzoo niet zijnde, valt de conclusie.

Blijft het derde punt: Behoort het al dan niet tot de bevoegdheid, die in het begrip van Staatssouvereiniteit schuilt, om het civiel effect, dat universitaire graden hebben zullen, eigenmachtig te bepalen. En dan is het antwoord: Mits onder civiel effect verstaan worde, effect voor den civielen Staatsdienst, acht ook ondergeteekende deze stelling onbetwistbaar. Alleen de Overheid heeft te bepalen of eenige universitaire graad civiel effect in gemelden zin zal hebben. Dienovereenkomstig stelt dan ook dit wetsontwerp voor, dat de Kroon, in gemeen overleg met de Staten-Generaal, bij wet, civiel effect, op bij die wet gestelde bedingen, aan de graden eener bijzondere universiteit zal kunnen toekennen.

Is alzoo uit het Staatsbegrip geen enkele gegronde bedenking ten deze tegen het wetsontwerp af te leiden, evenmin slaagde men daarin bij de poging om te argumenteeren uit hetgeen de opleiding voor het Staatsambt eischt. Hier werd de redeneering gevoerd; dat „het oordeel over den aard van het voldoende van de weten schappelijke kennis voor de maatschappelijke betrekkingen vereischt, alleen kan worden toevertrouwd aan Staatsambtenaren, door den Staat aangesteld, door de Staat bezoldigd en onder zijn toezicht staande”. Misschien ware het niet overtollig geweest zoo eene nadere verklaring had toegelicht, wat hier bedoeld is met „den aard van het voldoende van wetenschappelijke kennis”. Afgezien hiervan zij al aanstonds opgemerkt, dat het oordeel der hoogleraren volstrekt niet geheel vrij is. Integendeel de Overheid schrijft voor, en niet de hoogleraren bepalen in welke vakken en onderdeelen van vakken zal moeten geëxamineerd worden, en geeft omtrent het afnemen der examina nadere voorschriften. Doch ook al trekt men dit belangrijk element van het gestelde af, dan nog valt de juistheid van hetgeen overblijft niet in te zien. Tal van hoogleraren aan buitenlandsche universiteiten, wier diploma's hier gelden, zijn noch door de Overheid aangesteld, noch door de Overheid bezoldigd. De benoeming door de Overheid houdt in negen van de tien gevallen ook ten onzent geen eigen oordeel der Overheid in, maar de bevestiging van de coöptatie door de faculteiten. Of een te benoemen hoogleraar examineeren kan wordt bij zijn benoeming nimmer onderzocht. Velen worden benoemd die het nog nimmer deden, en omtrent wier gave voor het examineeren absoluut niemand iets weet. Voor tal van andere examens benoemt de Overheid examinatoren, die ze noch aanstelde noch bezoldigt, en over wie ze elk zeggenschap mist. En wat ten slotte de uitkomst betreft, zoo is het voor niemand een geheim, dat er tal van gegradueerden geijkt zijn, wier gradueering zulk een onverklaarbare misgreep was, dat de Overheid er niet aan denkt en nooit aan denken zal, ze in eenig ambt te gebruiken.

In de opleiding kan het evenmin worden gezocht.

Vooreerst schrijft de wet niet voor, dat een candidaat, die zich voor het examen aanmeldt, eenige academische opleiding moet gevolgd hebben. Integendeel de wet bepaalt in art. 85 uitdrukkelijk, dat men ook zonder eenige academische opleiding tot de examens kan worden toegelaten. En in de tweede plaats is het van algemeene bekendheid, dat vooral bij die faculteit, die examineert voor de Staatsbetrekkingen, tal en tal van jonge mannen op de colleges door afwezigheid, bij den repetitor door geregeld bezoek schitteren en zonder zweem van wetenschappelijke vorming het examen doen en slagen.

Van geheel anderen aard is het verzet in het Voorloopig Verslag gevoerd op grond van de tegenstelling tusschen *vrije* en *gebonden* wetenschap. De wetenschap, zoo leert de stelling, waarvan men daarbij uitgaat moet vrij zijn, om zich te ontwikkelen naar haar aard en innerlijke aandrift. Wie betwist dit? Een man van wetenschap, die tegen zijn overtuiging wetenschappelijken arbeid zou leveren, is kortweg ondenkbaar. Een geheel andere vraag daarentegen is het, of wie een inrichting sticht voor wetenschappelijke vorming, hetzij de Overheid, hetzij een particulier, aan de door hem aangestelde leeraren *carte blanche* kan en mag geven, om de kweekelingen, die hun zijn toevertrouwd, voor te houden, wat hij wil. Reeds bij de gedachtenwisseling met de andere Kamer heeft ondergeteekende de vraag gesteld, of de Overheid zou mogen toestaan, dat een door haar aangesteld hoogleraar aan de studenten het anarchisme met de daad, vorstenmoord inluis, of ook tegennatuurlijke zonden, als volgens zijn wetenschappelijk onderzoek aanbevelenswaard, zocht in te prenten. Ook hier zijn toch grenzen,

niet voor de vrije vlucht van het wetenschappelijk onderzoek, maar wel voor de opleiding van Staatswege aan jonge mannen te geven. En geldt dan hetzelfde niet voor een particuliere stichting? Aan de wetenschap mogen, zegt men, geen banden worden *aangelegd*. Volkomen juist, maar is de wetenschap niet door innerlijke organische banden aan haar subject en aan haar object gebonden, en moet wetenschap, die deze organische banden onbedachtelijk of opzettelijk doorsnijdt, niet op mislukking uitloopen? Reeds logisch is daarom de bewering, dat de wetenschap geen banden kent, onhoudbaar. En antwoordt men hierop, dat het zoo ook niet bedoeld is, maar dat alleen het binden van de wetenschap aan *onnatuurlijke* banden gekeerd moet, dan wordt dit *in thesi* voetstoots toegegeven, maar rijst aanstonds de vraag, welke banden zijn hier natuurlijk, welke onnatuurlijk? En zegt men nu, dat onnatuurlijk voor de wetenschap is elke band, die uit den godsdienst, uit het geloof, of uit de openbaring komt, dan springt het in het oog, hoe hier niet een onderscheiden geleerd inzicht, maar een tegenstelling gaapt tusschen tweeërlei levensbeschouwing, die principieel tegenover elkander staan. Eenerzijds die van hen, die geen andere wetenschap erkennen, dan die uitsluitend met de eindige gegevens rekt, maar dan ook nooit tot het Oneindige noch ook tot een al omvattende eenheid kan opklimmen; en anderzijds die van hen, die den band met het Oneindige in hun innerlijk geloofsbesef bezittende, uit deze oneindige gegevens licht laten vallen op de eindige verschijnselen, om ze alzoo in hun eenheid te leeren verstaan. De vraag is nu, moet en mag de Overheid die eerstbedoelde opvatting van wetenschap officieel als de eenig ware ijken? En moet wie met den ondergeteekende de tweede opvatting van wetenschap is toegedaan, van overheidswege als onwetenschappelijk worden gebrandmerkt.

Noch onze Grondwet, noch de wet op het hooger onderwijs staat dit toe. Immers ging de Staat uit van het begrip, dat er maar ééne opvatting van wetenschap is, dan zou het toestaan van vrijheid van hooger onderwijs geen zin hebben. De wil om, naast het hooger onderwijs van Staatswege gegeven, ook aan het bijzonder hooger onderwijs recht van bestaan te verzekeren, sluit in zich, het bestaansrecht *van een andere opvatting van wetenschap*. En heeft deze andere opvatting van de wetenschap bestaansrecht, en rust op de erkenning van dit recht de proclamering van de vrijheid van het hooger onderwijs, dan kan nooit tegen eene bijzondere universiteit, die zulk een andere opvatting huldigt, van wettelijk standpunt geargumenteerd worden. Godsdienstige overtuiging staat niet heterogeen naast de wetenschap, maar vormt voor wie haar bezit den grondslag ook voor zijn wetenschap. Het verwijzen naar de mannen der rechterzijde, die als „vrijgevormde wetenschappelijke mannen” vermeld worden, bewijst niets hiertegen. Reeds in de Tweede Kamer betoogde ondergeteekende, hoe aan de Universiteit te Leiden door het daar gegeven onderwijs wel waarlijk zijne geloovige overtuiging geheel schipbreuk had geleden, en hoe hij eerst later door nieuwe studie, uit geheel andere bron, tot zijn tegenwoordige overtuiging gekomen was.

Op de besprekingen blijkt het Voorloopig Verslag in de afdelingen der Kamer over de Vrije Universiteit te Amsterdam gevoerd, wenscht de ondergeteekende niet in te gaan. Het wetsvoorstel beoogt gemeen recht te scheppen en past zelfs niet op de gesteldheid van genoemde school, die zich in omvang zal te verdubbelen en haar statuten zal te wijzigen hebben, wil ze aan de hier gestelde normen voldoen. Het scherpe verwijt, alsof hier „geringschating en verwaarloozing” van het belang van den Staat, ingevolge ongeoorloofde „begunstiging”, aan het woord zou zijn, is dan ook eensdeels niet anders dan een *petitio principii*, en maakt anderdeels, zielkundig ontleed, een weinig verheffenden indruk. Zij toch, van wie dit uitging, schijnen zich niet te kunnen indenken in het streven van een diepgewortelde overtuiging, die, steeds op vrijmaking, ook van het hooger bijzonder onderwijs, gericht, eenerzijds den particulieren burger en man van wetenschap tot eene belichaming van dit denkbeeld gedrongen heeft, en anderzijds den bewindsman noopt om geheel ditzelfde denkbee'd in de wet vast te leggen. En wordt al dus bij voorkeur een min edel motief ondersteld, waar een alleszins eerbaar motief voor de hand lag, ter ondersteuning hiervan wordt de *petitio principii*

gebezigd, dat het recht en het belang van den Staat geen concurrentie op voet van gelijkheid toelaat, en dat dus wie als Minister zulk een concurrentie voorstelt het recht en het belang van den Staat verwaarloost.

Tegen de voorstelling als zou art. 41 der wet het begrip „universiteit” in *genere* vast leggen, zij opgemerkt, dat art. 41 voorkomt onder Titel II van de wet, dragende tot opschrift: *Van het openbaar hooger onderwijs*, en alzoo niet kan slaan op art. 99, voorkomende onder den titel: *Van het bijzonder hooger onderwijs*. En wat aangaat het zonderlinge betoog, dat het vrije hooger onderwijs alleen „niet vrij is om het wetenschappelijk onderzoek en de vrije toewijding aan de wetenschap aan de openbare universiteiten aan een vasten, daarbuiten staanden grondslag te binden”, volsta dit drietal vragen, ten eerste: In welk artikel poogt dit wetsontwerp het onderzoek en de toewijding aan de openbare universiteiten te binden?; ten tweede: Hoe bewijst men, dat de openbaring van den Christus, die gezegd heeft: *Ik ben de weg, de waarheid en het leven*, voor de wetenschap van den geloovige een grondslag vormt, die buiten die wetenschap ligt?; en ten derde: Sints wanneer laat het begrip van vrijheid op geestelijk gebied toe, dat de één zijn overtuiging aan den ander als uitgangspunt en maatstaf oplegt? Evenmin verstaat ondergeteekende, hoe dit wetsontwerp, zoo het wet werd, „het wetenschappelijk peil van het hooger onderwijs in het algemeen zou verlagen”. De openbare universiteit zal blijven, wat ze was, en het opkomen van niet serieuze vrije hooge scholen zou door niet-aanwijzing verhinderd, of had men zich in de aanwijzing vergist, door intrekking van die aanwijzing te niet worden gedaan. Het beroep op wat aan de gemeente Amsterdam in 1876 is gegund houdt daárom geen steek, omdat evengoed een school met vijf faculteiten en vijftig hoogleeraren slap en zwak examineeren kon, en bovendien op het examen voor de vrije hogescholen toezicht is voorgeschreven en in den eisch van publieke promotie op proefschrift een waarborg is geboden voor publieke notoriteit. Niet de grootte of kleinte, maar het al dan niet serieuze karakter eener school beslist over haar wetenschappelijk peil. De thans reeds bestaande vrije hogeschool is van nog veel kleineren omvang dan hier het wetsontwerp eischt, en toch is door binnenlandsche en buitenlandsche geleerden om strijd aan haar wetenschappelijk karakter hulde gebracht.

Mildere zin spreekt in het op bladz. 6 van het Voorloopig Verslag geopperde denkbeeld, hierin bestaande, dat de Christelijke partijen, nu zij aan het bewind zijn, de openbare universiteiten door de toevoeging van nieuwe katheders zóó zouden kunnen inrichten, dat ook de Protestant en de Rooms-Katholiek er de volledige wetenschappelijke uitzetting van eigen levensbeschouwing ten gehoeore kregen. Mits volledig uitgewerkt, zou dit denkbeeld metterdaad een idealen toestand in het leven kunnen roepen. Daarvoor zou echter naar den minimalen eisch van dit ontwerp, noodig zijn, niet dat bij elk der vijftien faculteiten ook een of twee hoogleeraren van andere zienswijze werden aangesteld, maar dat ten minste èn voor den Protestant èn voor den Rooms-Katholiek bij elk der vijftien faculteiten een drietal hoogleeraren optraden, samen alzoo een negentig nieuwe hoogleeraren. Reeds de maximale tractementen zouden hierdoor met een half millioen per jaar stijgen; nieuwe collegesalen zouden moeten gebouwd worden; laboratoria worden uitgebreid, kortom een verhooging van kosten noodzakelijk zijn, die èn zeer ver ging èn gevaar liep bij verandering in de samenstelling der Staten-Generaal niet gevoterd te worden. Op zulk een constitutie zijn onze Rijksuniversiteiten niet ingericht, en alleen een geheel andere regeling bij de wet zou aan zulk een constitutie der Rijksuniversiteit duurzaamheid kunnen geven.

Het schrikbeeld, alsof de oprichting van vrije universiteiten verdeeldheid in den boezem der natie zou kweken, vermog op ondergeteekende geen indruk te maken. De gedeeldheid in levensopvatting bestaat. Bij elke stembus, die opengaat, blijkt dat de natie gedeeld in levensopvatting is. Gelegenheid voor de onderscheidene overtuigingen om zich wetenschappelijk te ontwikkelen zou aan die gedeeldheid slechts nobeler vorm geven, gelijk blijkt uit het feit, dat deze gedeeldheid het minst tot ongewenschte uiting leidt bij mannen van degelijke studie. Ook nu kennen de gestudeerden van verschillende studie jaren en onderscheidene universiteiten elkander persoonlijk vaak volstrekt niet;

en van een elkander begripen is zoo weinig sprake, dat zelfs een geniaal auteur als wijlen mr. GROEN VAN PRINSTERER zelfs door mannen van beteren wil als THORBECKE en R. FRUIN nooit begrepen is. Het Voorloopig Verslag zelf levert voor dit niet-begripen van andersdenkenden opnieuw doorslaand bewijs. Zoo wordt in verband met het nu besprokene (op bladz. 6) gewaagd van „bijzondere buiten de wetenschap staande gevoelens”, terwijl juist omgekeerd elk man van Christelijke belijdenis nooit kan noch zal toestemmen, dat zijn belijdenis van den Christus „als God te prijzen in eeuwigheid” niet zou zijn het uitgangspunt zelf van alle hogere wetenschap. Komen dan ook de leden, op bladz. 6 aan het woord, tot de slotsom, dat voor hen het wetsontwerp uit opgemelden hoofde *onaanmemelijk* is, dan is dit alleen hieruit te verklaren, dat zij aan andersdenkenden het recht betwisten om zelve te bepalen wat zij voor zich onder wetenschap verstaan.

Ruimer standpunt namen andere leden in, die, hoezeer voor zich zelve aan de Rijksuniversiteit de voorkeur gevende, niettemin een open oog hadden voor het onloochenbare feit, dat aan de Rijksuniversiteit, op zeer enkele uitzonderingen na, uitsluitend de moderne levensbeschouwing haar wetenschappelijke vertegenwoordigers vindt, en die in elk geval aan wie van meer geloovige levensopvatting waren de gelegenheid tot vrije ontwikkeling van hun wetenschappelijk standpunt niet onthouden wilden. De hietegenover gemaakte opmerking, dat „aan onze universiteiten alle meeningen en alle richtingen zich vrij en onbelemmerd kunnen uitspreken”, zou eerst volledig worden, zoo er bij werdt gevoegd: *mits mannen van alle richtingen tot hoogleeraar of docent benoemd zijn*”, doch juist deze onmisbare bijvoeging bewijst, afgezien nog van andere tegenwerpingen, die zouden te maken zijn, reeds op zich zelf haar onhoudbaarheid. Evenmin gaat de bewering op, dat critiek op eigen beginsel en wrijving van gedachten alleen aan een Rijksuniversiteit van indifferente samenstelling zou te vinden zijn. Wie zoo spreekt, denkt zich terug in den tijd, toen de strijd der meeningen in academische disputen gevoerd werd en leeft niet in het heden, nu elke wetenschappelijke worsteling van ernstig karakter schier uitsluitend door publiek gemaakte geschriften tot beslissing komt. Hoe zou ook deze critiek en deze worsteling aan de Rijks-universiteit kunnen plaats vinden, waar schier allen één van zin in hun faculteit zijn. Kleine verschillen mogen hier tot hun recht komen, de groote worsteling tusschen de normalisten en de abnormalisten is aan onze Rijks-universiteit geheel vreemd. En wat ten slotte de opmerking betreft, dat de Rooms-Katholieken geen warme voorstanders van de bijzondere universiteit zouden zijn, deze kon alleen door hen aan den steller van het Voorloopig Verslag in de pen worden gegeven, die niet rekenen met wat in België, Oostenrijk, Engeland en Amerika van Roomsche zijde gedaan werd en wordt, alsmede met hetgeen door pers en vlugschrift ook hier te lande van die zijde is staande gehouden.

Over de vraag, in hoeverre vrije universiteiten invloed zullen oefenen op den politieke gang van zaken is moeilijk een profetisch oordeel te vellen. Aangenomen echter dat zulk een invloed van dergelijke scholen uitging, zoo zij hier aan het feit herinnerd, dat de juridische hoogleeraren der Rijks-universiteiten zich aan het oefenen van zulk een invloed allerminst stelselmatig spenen, en rijst, waar dit feit notoir is, alzoo vanzelf deze andere vraag, of het dan gewenscht is, dat uitsluitend aan éene der politieke partijen het profijt van dezen professoralen steun zal gegund zijn.

Toegekomen aan de concrete vraag, in hoeverre de voorgestelde regeling in zake de toekenning van civiel effect aan de diploma's van bijzondere universiteiten aanmemelijk is, keerden onderscheidene leden nogmaals terug tot hun bewering omtrent de soevereiniteitsrechten van den Staat. Na hetgeen boven hietegen is aangevoerd, zou het tot niets leiden nogmaals breedvoerig op dit punt in te gaan. Ook hier toch is wederom de reactie tegen art. 192 der Grondwet, en tegen art. 99 collato 85 van de wet aan het woord. Zij het daarom genoeg er aan te herinneren, dat de grondwettige erkenning van het bestaansrecht van het vrije hooger onderwijs voor het minst onderstelt en in zich sluit, dat dit een ander, niet gelijksoortig onderwijs zijn kan, dan dat aan de Overheidsschool. Wat ter wereld toch zou motief tot het oprichten van scholen van vrij hooger onderwijs kunnen zijn,

indien men niet anders bedoelde dan identiek te geven wat zonder extra uitgaven aan de Rijks-universiteit te vinden is? De strijd loopt dan ook uitsluitend, niet over het bestaansrecht hier anders ingerichte en ongelijksoortige scholen, maar over het civiel effect van hare graden; en dit, het wordt grif toegestemd, zou metterdaad een ongeoorloofde concessie zijn, indien juist ware wat deze leden beweren, dat namelijk dit civiel effect haar de vrijheid zou verzekeren, „om den Staat dienaren te geven.” Daar hiervan echter geen sprake is, en de Staat vrij blijft, om zijne dienaren te kiezen waar hij wil, springt de onhoudbaarheid van dit beweren in het oog. De keuze noch van de Rijks-universiteit noch van de bijzondere universiteit maakt op het benoemingsrecht van den Staat ook maar den geringsten inbreuk. Dat evenmin voor het civiel effect van een graad voorafgaande academische opleiding wettelijke eisch is, staat door het bepaalde in artikel 85 onomstootelijk vast. Ook hierover is zoo weinig verschil van gevoelen denkbaar, dat de leden, hier aan het woord niet onduidelijk hun misnoegen laten doorschemeren, dat zulk een artikel in de wet staat. Dit is consequent, en niets toont dan ook zoozeer, hoe deze lofredenaars van het souvereiniteitsrecht van den Staat met het aloude begrip van vrije studie in conflict geraken, dan hun raad om dat artikel te wijzigen. Juist hieruit echter blijkt dan ook overtuigend, dat deze voordracht conform de wet is en in overeenstemming met onze traditioneele academische denkbeelden. Het Organiek besluit van 1815 had geene andere beperking, dan dat wie de colleges niet gevolgd had, *publiek* promoveeren moest; juist wat ook thans wordt voorgesteld. Dat civiel effect van een graad uitsluitend aan het examen hangt, en niet *per se* gebonden is aan voorafgaande academische opleiding blijkt nóg sterker uit het feit, dat bijv. de London university lange jaren uitsluitend een examineerend college was, zonder inrichting voor het geven van onderwijs. De eenige vraag, die hier beslist, is dan ook, of het examineerend college, gelijk het door dit wetsontwerp geëischt wordt, al dan niet genoegzamen waarborg biedt voor het wetenschappelijk karakter der te verlenen graden. Niet alsof dit wetsontwerp, gelijk het soms verstaan is, ten deze eeniglijk het in het leven roepen van zulke examineerende colleges bedoelde, *Motief* van het wetsontwerp was zeer beslist de eisch, dat het recht in art. 192 der Grondwet toegekend, en in art. 99 der wet nader geïnterpreteerd, reëel zou worden gemaakt, maar de al of niet juistheid van het ter uitvoering hiervan gekozen *middel* raakt uitsluitend het al of niet voldoende karakter van het examineerend college.

Bij de beoordeeling nu, of het hier voorgestelde college al dan niet den verlangden waarborg biedt, heeft men zich niet te verliezen in ideale beschouwingen over de aan zulk een college te stellen eischen. Veeleer moet hierbij worden uitgegaan van het vaste gegeven, voorhanden in die colleges, die thans het recht om civiel effect aan hunne graden te geven, bezitten. De vraag moet alzoo gesteld, of de colleges, die dit wetsontwerp ijkt, zooveel minderen waarborg opleveren, dan de colleges aan Rijks-universiteiten. Dat deze waarborg bij de Rijks-universiteit niet overgroot is, mag geacht *in confesso* te zijn. Voor juristen is zelfs geen private promotie op proefschrift geëischt. Keer op keer bieden zich voor het examen jonge mannen aan, die aan de hoogleeraren, wat hun studie aangaat, bijna niet bekend zijn, en die zich bij een repetitor lieten gereed maken. En de uitkomst toont dan ook, dat diploma's met civiel effect *zijn* toegekend aan personen, die achteraf bleken noch genoegzame wetenschappelijke vorming te bezitten, om onder de eigenlijke gestudeerden rang te nemen, noch voldoende practische opleiding om in Staatsdienst op te treden.

Nu zullen in de colleges, die dit wetsontwerp erkennen wil, hoogleeraren zitting nemen, die over alle vakken, waarin zij examineren, tevens college zullen hebben te geven. Ze zullen moeten examineren in alle vakken, die de wet aanwijst. Ze zullen dit moeten doen publiek. Ze zullen door eene commissie van toezicht gecontroleerd worden. Ze zullen den doctorstitel niet mogen verlenen, tenzij de candidaat publiek op proefschrift promoveere. Ieder deskundige zal dus over hun doen oordeel kunnen vellen. En bleek onverhoopt dat misbruik insloep, zoo behoudt de Overheid het recht om de aanwijzing in te trekken, en aan de school het haar toegekende recht te ontnemen. Ware nu

een poging aangewend om dezen waarborg nog te versterken, zoo ware hierover te spreken geweest. Maar dit is niet geschied, en de Regeering zag harerzijds geen kans om meerdere waarborgen op te nemen, zonder de vrijheid van het onderwijs illusoir te maken.

Vergelijking met de eischen, gesteld aan het gemeentebestuur van Amsterdam, gaat niet op. Om drie redenen niet. Ten eerste, de godgeleerde graden, die geen civiel effect bezitten daargelaten, bezit de gemeentelijke universiteit het recht om *vijftien* doctoraten te verlenen, eene bijzondere universiteit van volgens dit wetsontwerp minimale afmetingen, zal ten hoogste *drie* doctoraten kunnen beschikbaar stellen? Hoe wil men dan hier vergelijken? Bovendien aan het gemeentebestuur van Amsterdam is, in de tweede plaats, de bevoegdheid bij de wet verzekerd, om alle noodige gelden door belastingdwang te innen ook van hen, die in beginsel tegen deze gemeentelijke universiteit staan. Millioenen zijn voor laboratoria en tonnen gouds worden elk jaar voor traktementen en hulpmiddelen uit de gemeentekas geput. En wat, in de derde plaats, alles afdoet, te Amsterdam was sprake van een *Overheidsschool*, die met *publieke* autoriteit zou optreden, en rechtstreeks concurrent zou zijn van de Rijks-universiteit, zoo wat hoogleeraren als studenten betrof. In 1876 stond men te dezen aanzien alzoo voor een gansch ander probleem, dat met het nu op te lossen vraagstuk slechts het derde van vergelijking gemeen heeft. Volgde in 1876 de eisch van volkomen gelijkheid met de Rijks-universiteit uit den aard der zaak, bij het thans aanhangig vraagstuk zou deze eisch het principieel verschil tusschen een publieke en een private universiteit ten eenenmale miskennen en voorbijzien.

Er school dan ook niet de minste inconsequentie in, dat de Regeering in art. 107 *ss.* eene zinsnede opnam, waarbij het diploma-rechtsrecht gebonden werd aan eene latere ontwikkeling van drie tot vijf faculteiten. Dit was van meet af niet anders begrepen. Het scheen van zelf te spreken dat eene serieuze inrichting uit eigen aandrift naar zulk eene gewenschte uitbreiding streven zou. Alleen werd ten slotte in het wetsontwerp zelf opgenomen, wat anders *proprio motu* toch zou zijn verwezenlijkt.

In de Tweede Kamer lichte ondergeteekende dit punt in antwoord aan dr. Bos aldus toe:

„Wanneer de geachte afgevaardigde uit Winschoten zegt: gij geraakt nu in conflict met u zelf, wat gij doet is in strijd met uw bij de discussiën ingenomen standpunt, dan ontken ik dit beslist en ik zal aantoonen, waarom hij zich vergist.

„Bij de algemeene beraadslagingen is van meer dan één zijde gevraagd: bedoelt gij metterdaad een Universiteit op den groei of bedoelt gij een Universiteit, die met 3 faculteiten als zoodanig voltooid ware? Daarop is niet nu pas, maar schriftelijk en mondeling steeds door mij geantwoord: dat getal van drie faculteiten wordt door mij aangenomen als zijnde het begin van een onderneming, een inrichting, die bedoeld is op groei.

„Bij de gelegenheid is mij gevraagd, of, wanneer ik dat meende, er geen aanleiding zou kunnen zijn om voor den duur van dien groei een zekeren termijn te stellen. Ik heb daarop toen niet geantwoord, omdat ik gewacht heb of misschien diegenen, die meenden, dat dit raadzaam zou zijn, eigener beweging een voorstel daartoe in overweging zouden geven.

„Ik heb evenmin daarop dadelijk willen antwoorden, om nader te overwegen, waar dergelijke termijnbepaling, indien zij gewenscht werd, zou worden aangebracht, in art. 107 *bb* of wel in dit artikel, of wel als een afzonderlijk artikel in de wet. Die nadere overweging heeft mij er toe geleid om in dit artikel deze scherpe bepaling op te nemen. Nu wil ik aantoonen, dat dit niet in strijd is met het standpunt door mij ingenomen, waar ik er op wees, dat de effectus civilis kon worden verleend als er waarborgen waren dat de faculteiten goede examen-colleges waren.

„De geachte afgevaardigde vergeet het in alle filosofie steeds erkende onderscheid tusschen *potentieel* en *actueel*. Het is in het minst niet waar, dat ik bij de bepaling van de eischen voor een examencollege niet gerekend zou hebben met de organisatie der inrichting. Wat ik bestreden heb, is dat men hier de opleiding van de jongelui zou moeten regelen. Dit heb ik ontkend, dit komt niet te pas, maar wel komt bij de constitutie der examencolleges te pas deze vraag, of de mannen, die het examen zullen afnemen, en de inrichtingen, die hen in de positie brengen dit te doen,

Eindversl. der Comm. van Rapp. over het ontwerp van wet tot wijz. en aanv. der wet tot regel. v/h. hooger onderw. (18)

bezield zijn met een ernstig, wetenschappelijk streven, dan wel met een streven om maar een bul uit te geven, waarvoor zij betaald worden.

„Dit wetenschappelijk en ernstig streven kan bestaan ook bij een Universiteit van nog geringere afmeting en in deze Kamer is, bij allen smaad, die enkele leden zich geoorloofd hebben de Vrije Universiteit naar het hoofd te werpen, anderzijds en ik mag daarbij voegen ook van de linkerzijde, erkend, dat de mannen, die daar zijn opgetreden, wel degelijk blij hebben gegeven van hun ernstige en wetenschappelijke bedoelingen en dat stichting zelf nooit zich onverschillig heeft gesteld, of zij mannen van wetenschappelijken ernst zou kunnen benoemen, ja, dan neen. Maar daaruit volgt, dat die wetenschappelijke ernst aanwezig kan zijn potentieel en actueel. Potentieel is dat ook bij de kleinste stichting, indien uit het optreden en uit de mannen, die op den voorgrond geschoven worden, blijkt dat men met ernstige, wetenschappelijke mannen te doen heeft.

Nu heb ik het voor mij zelf niet noodzakelijk geacht, om nadere bepalingen daaromtrent op te nemen, gelijk ik dan ook in het oorspronkelijk ontwerp niet gedaan heb. De reden, waarom ik dit niet gedaan heb, heb ik terstond aangegeven, toen ik zeide, dat men, als er geen wetenschappelijke drang achter zit, zich de moeite en kosten van zulk een inrichting niet getroost, omdat zij, reeds zooals zij hier georganiseerd is in het gemeene recht, verre de kosten te boven gaat, die door den verkoop van bullen zouden kunnen worden goedge maakt. De drang om zich uit te breiden, de natuurlijke drang, die in elk wetenschappelijk ernstig streven van dien aard schuilt, was mij voldoende om waarborg te geven, dat, na verloop van zekeren tijd bereikt zou zijn, wat ik meende, dat komen moest.

„In het potentiële lag voor mij de waarborg, dat de *potentia* zich in *actu* ontwikkelen zou.

„Maar, waar ik dit geloof en bedoel, welk bezwaar zou er dan voor mij bestaan, om, wanneer door leden van de rechterzijde op een dergelijke nadere bepaling wordt aangedrongen, deze dan te formuleeren, ofschoon het naar mijn bedoeling en overtuiging vanzelf zoo worden zou?

„De geachte afgevaardigden uit Winschoten en Bodegraven behoeven zich niet ongerust te maken, dat na 25 of 50 jaren dit recht zal ontnomen worden, maar wat hun verbazing zal wekken, is, dat de uitgroeiing zal plaats hebben gehad.”

En nader voegde ondergeteekende in antwoord aan de heer Röell er nog dit aan toe:

„Waar de geachte afgevaardigde zegt, dat hij het niet met de logica overeenbrengen kan een universiteit nu wel in zwakken vorm bruikbaar te keuren en over 25 jaar niet, houde hij mij ten goede, dat ik dat van hem, die zo lang ambtenaar geweest is, niet versta. Ik noem als voorbeeld, dat men iemand een zekere betrekking geeft en aan die betrekking eenigen invloed verbindt, omdat men goede getuigen omtrent dien persoon gekregen heeft en het iemand van aanleg is. Laat mij op het terrein blijven van den geachten afgevaardigde: heeft hij nooit als curator medegeholpen om een hoogleeraar aan te bevelen, van wien men op dat oogenblik moest zeggen: als wij het altijd moesten doen met de kennis, die hij op dit oogenblik bezit, dan ging het niet, maar er zit in dien man een wetenschappelijke potentie, een wetenschappelijken aanleg, en daarom durven wij hem aanbevelen? Maar wanneer dan na 10 of 12 jaar zou blijken dat in plaats van die potentie te ontwikkelen, de benoemde op dezelfde hoogte is blijven staan of achteruit gegaan is, weet ik niet of de geachte afgevaardigde, als curator zijn universiteit liefhebbende, niet zou wenschen, dat er een middel was om van dien professor af te komen.”

Hier is niets steekhoudends tegen in te brengen. Herhaaldelijk zijn metterdaad hoogleeraren aangesteld, die van het vak, dat ze zouden te onderwijzen hebben, nog geen studie, dien naam waard, hadden gemaakt. Nog pas is te Leiden een hoogleeraar in de geschiedenis der geneeskunde benoemd, van wien de faculteit eigener beweging betuigde, dat hij zich dusver nog niet op dat vak had toegelegd, maar potentieel alle waarborg in zich droeg, dat hij het vak met eere zou beoefenen en doceeren, en op dit getuigenis van wat actu ontbrak maar potentieel in hem ondersteld werd, is hij door ondergeteekende zonder aarzelen aan de Koningin ter benoeming voorgedragen.

Wat telkens uit het oog wordt verloren, en waarop toch niet genoeg de nadruk kan worden gelegd, is het onloochenbare feit, dat hier te lande geen complete bijzondere Universiteit op eenmaal volledig kan optreden. Ze kan slechts opkomen uit klein begin, en moet voorts kunnen groeien. Zelfs in Amerika bezit de *John Hopkins University* te Baltimore nog slechts twee faculteiten. Wie alzoo de eisch stelt, dat de bijzondere universiteit niet met een periode van groei zal mogen rekenen, maar of er niet moet komen, of terstond volledig zal moeten zijn, plaatst zich feitelijk op het standpunt, dat ze er niet mag komen, een standpunt met de wet in strijd.

Voor al met het oog op de krachtige verdediging die het wetsontwerp in de afdelingen zelve blijkt het Voorloopig Verslag gevonden heeft, eene verdediging waarvoor ondergeteekende gaarne zijn dank betuigt, en de welwillende opvatting van het lid, dat op bladz. 12 aan het woord is, blijft alzoo alleen nog de vraag te beantwoorden, of het bestaande recht om examen met civiel effect af te leggen bij eene openbare universiteit voor de bijzondere universiteiten niet voldoende is te achten.

Dit nu moet beslist worden ontkend. Ontkend niet alsof de openbare universiteiten in welwillende bejegening zouden zijn te kort geschoten, maar omdat de zaak zelve de bestending van zulk een toestand niet gedooft.

Het is in de eerste plaats voor eene bijzondere universiteit *krenkend en vernederend*, indien ze hare kweekelingen aan de keur van eene concurrente openbare universiteit moet onderwerpen. De historie getuigt dan ook, hoe elke opkomende universiteit, sinds eeuwen her, steeds in de eerste plaats er op bedacht was, en er naar streefde, om civiel effect voor hare graden te erlangen, indien andere universiteiten dat bezaten.

Het is in de tweede plaats *studiebederfend*. Reeds op zich zelf is het afleggen van de vele vereischte examens een struikelblok voor vrije degelijke studie. Maar indien een student het aantal examens voor zich *verdubbeld* ziet, moet alle eigen ontwikkeling ernstige schade lijden. Iets wat nog verergerd wordt, indien de examens zoo zeer aan de gegeven colleges worden verbonden, dat hierdoor het dubbel loopen van de colleges, althans voor zekere periode, onvermijdelijk wordt.

En in de derde plaats, het is met de huidige ontwikkeling van de wetenschap in *specieler richting* in lijnrechten strijd, iemand als student te laten examineeren door wien niet zijn hoogleeraar was. Dit noopt en den examinator en den examinandus zich terug te trekken in de zeer algemeene gegevens van het vak en maakt elk nader ingaan op de bijzonderheden, die door elk hoogleeraar op een eigene wijze gedoceerd worden, volstrekt onmogelijk.

Het sterkste bewijs ontving ondergeteekende hiervoor nog onlangs, toen hij tot de Rijks-universiteiten de vraag richtte, of het pharmacopaeisch examen niet ware af te leggen voor een generale commissie, voor alle Rijks-universiteiten tegelijk, en toen de meeste faculteiten dit ten stelligste ontrieden, o.m. op deze gronden, dat zulk een examen alleen goed en deugdelijk kon worden afgenomen door de *de hoogleeraren, die de studenten zelve onderwezen hadden*, liefst in de eigen laboratoria, waar de studenten zich hadden geoefend. Zelfs werd er bijgevoegd, dat er ook op dit gebied onderscheidene *richtingen* bestonden, en dat het niet aanging een student, die in de eene richting onderwezen was, te laten examineeren door een hoogleeraar die in de andere richting onderwees. Men oordeelde dat dit noodzaken zou alle dieper gaande speciale studie te laten varen, en zich terug te trekken in algemeenheden, die geen wetenschappelijke vorming waarborgden.

Waar zoo door mannen van het vak aan openbare universiteiten getuigd wordt, meent ondergeteekende zich ontslagen te mogen achten van alle verder betoog, dat de thans bestaande toestand de bijzondere universiteiten vernedert, de studie bederft, en aan degelijke wetenschappelijke vorming in den weg staat.

Het is dit drievoudig kwaad dat het laatste deel van het wetsontwerp keeren wil.

Art. 107 cc is beperkter dan art. 99. Vestiging van een school van hooger onderwijs dusver toegestaan aan ieder Nederlander,

ieder vreemdeling, die de bij art. 3 bedoelde vergunning bezit, elke erkende vereeniging en ieder kerkgenootschap blijft voortaan aan deze zelfde personen en lichamen geoorloofd.

Het is echter wenschelijk de bevoegdheid der Regeering tot aanwijzing als bevoegd eene bijzondere universiteit te hebben, die soortgelijke rechten zal hebben als de Rijksuniversiteiten, te beperken tot instellingen, stichtingen of rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen. Vooreerst is het niet te verwachten, dat een particulier een universiteit zal oprichten. Mocht zulks het geval zijn, dan nog ware het niet raadzaam aan eene dergelijke universiteit, het *ius promovendi cum effectu civili* te verleenen, daar allicht elke waarborg, dat de universiteit ook na het overlijden van den stichter zou blijven voortbestaan, zou ontbreken.

Door een stichting in het leven te roepen kan een particulier, die zijne schatten wil besteden aan het oprichten van eene universiteit, zijn doel bereiken.

In plaats van erkende vereenigingen is het beter hier te spreken van rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen. Het is toch twijfelachtig, of onder „erkende vereenigingen” zijn te verstaan vereenigingen, erkend volgens de wet van 1855. Immers waar de vóór 1855 tot stand gekomen vereenigingen naar de bepalingen van de wet van 22 April 1855 (*Staatsblad* n°. 32) de in die wet voorgeschreven erkenning niet behoeven, en toch rechtspersoonlijkheid bezitten, zou wellicht de meening ingang kunnen vinden, dat alleen vereenigingen, die na 1855 zijn opgericht, zouden kunnen worden aangewezen. Bovendien is de term „rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen” in overeenstemming met de terminologie in de laatste jaren in verschillende wetten gebezigd. Overbodig en daardoor misschien stof tot twijfel gevende is het om afzonderlijk van „kerkgenootschappen” te gewagen. Kerken zijn instellingen of vereenigingen. Voor zoover zij rechtspersoonlijkheid bezitten zullen derhalve hare scholen kunnen worden aangewezen als bijzondere universiteiten met de Rijks-universiteiten ten deze gelijkgerechtigd. De meening dat men onder stichtingen hetzelfde zou moeten verstaan als de gestichte bijzondere school zelve berust, naar de meening van ondergeteekende, op eene verwarring van de stichting zelve met het doel der stichting. Tot het wezen van eene stichting behoort een tot bepaald doel afgezonderd vermogen. Het hebben van eene universiteit moet het doel der hierbedoelde stichtingen zijn. De stichting kan derhalve niet met de universiteit worden vereenzelvigd. Behalve stichtingen en vereenigingen kunnen er lichamen zijn, waarvan het wenschelijk is, dat zij kunnen worden aangewezen als bevoegd eenen bijzonderen leerstoel te vestigen of eene bijzondere universiteit te hebben. Ook in art. 54 *bis* der wet tot regeling van het lager onderwijs vindt men het woord „instellingen”.

§ 7. *Financieele gevolgen.* Moeilijk kan ondergeteekende eenige bevreemding onderdrukken, dat bij het bespreken van de financieele gevolgen van dit wetsontwerp, het Voorloopig Verslag zich bepaalt tot het bedrag van f 4000 's jaars, dat eene bijzondere universiteit, werd zij aangewezen, voor bouw- of huurkosten van localiteit uit 's Rijks kas ontvangen zou.

De omzetting van de polytechnische school in eene technische hoogeschool, zal zeer aanzienlijke offers van 's Rijks-schatkist vorderen, en de subsidieering van de bijzondere gymnasia allicht een tonne gouds per jaar, terwijl ook de aanstelling van buitengewone hoogleeraren aan de Rijks-universiteiten het budget van die scholen aanmerkelijk kan verhoogen.

Terwijl echter tegen deze zeer gewichtige financieele gevolgen geen enkele bedenking rees, wordt ondergeteekende scherp aangevallen over het voorstel, om aan eene bijzondere universiteit e. q. een bedrag van f 4000 's jaars, gerekend over een periode van 25 jaren, voor localiteitskosten uit te keeren. Men zag daarin het bewijs, dat de Minister minder den bloei der wetenschap dan dien van het bijzonder onderwijs beoogde, ja, zelfs dat het hem ontbrak aan rusterlijken moed. Had hij een subsidie gevraagd voor de Vrije Universiteit te Amsterdam, ten einde deze tot vijf faculteiten uit te breiden, en elke faculteit behoorlijk te bezetten? „menig liberaal lid zou uit billijksheidsgevoel wel genegen zijn bevonden uit de Staatskas te subsidieeren.” Met voldoening nam hij van deze laatste verklaring acte, maar voorshands wenscht hij den strijd voor het vrije hooger onderwijs niet financieel, maar principieel tot beslissing te brengen. Daarom

is van de Vrije Universiteit te Amsterdam met geen woord door hem gerept en kan hij zich het verwijt, als zou hij niet den bloei der wetenschap, maar alleen dien van het bijzonder hooger onderwijs beoogen, alleen verklaren bij hen, die oordeelen, dat het bijzonder hooger onderwijs aan den bloei der wetenschap niet bevorderlijk is, een meening, die zijns inziens alleen bij onbekendheid met het bijzonder hooger onderwijs, zoo hier te lande als elders, kan opkomen.

Zelfs de f 4000 's jaars zou niet door hem zijn voorgesteld, indien de bijzondere leerstoelen niet vrij gebruik van academische localiteit en laboratoria verkregen. Evenwicht eischte, dat hier althans eenige vergoeding voor localiteit tegenover stond, ook al mag die vergoeding met het oog op de localiteit en de hulpmiddelen, die eene universiteit behoeft, spot gering worden geacht.

Artikelen.

Art. 84 der wet tot regeling van het hooger onderwijs heeft, zooals terecht wordt verondersteld, geene betrekking op de examens en promotiën aan de technische hoogeschool. De opmerking, dat eene bepaling, wie bevoegd is de inrichting, omvang, duur enz. der examens aan de technische hoogeschool te regelen in het wetsontwerp ontbreekt, is echter niet juist. In de afdeeling, waarin dit punt ter sprake is gebracht, schijnt men art. 32 *c*, onder *c*, van het ontwerp over het hoofd te hebben gezien. Aldaar toch wordt uitdrukkelijk bepaald, dat de voorwaarden voor de verleening van den doctorstitel aan de technische hoogeschool, de wijze, omvang, en duur van de examens en promotiën aan die school, de tijdstippen, waarop zij worden gehouden en al wat verder daarop betrekking heeft, bij algemeenen maatregel van bestuur, zullen worden geregeld.

Waar het wenschelijk is dien maatregel van bestuur vast te stellen, vóór dat de wet in werking treedt, was het niet mogelijk te bepalen, dat het advies van den senaat der technische hoogeschool moet worden ingewonnen.

Art. 107 a. Het is niet noodig te eischen dat een bijzonder gymnasium met zesjarigen cursus, om te kunnen worden aangewezen als bevoegd rechtsgeldige getuigschriften aan zijne leerlingen af te geven, staat onder het bestuur van eene instelling, stichting of rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging. Er is geen reden de aanwijzing van een gymnasium, dat staat onder een particulier persoon bij de wet uit te sluiten. Bij de aanwijzing toch komt het uitsluitend hierop aan, dat het onderwijs van het gymnasium waarborgen biedt, dat het niet staat beneden het onderwijs aan een openbaar gymnasium.

Wanneer echter het Rijk subsidie verleent, of waar het betreft de vestiging van eene inrichting, die bezwaarlijk door een particulier persoonlijk kan worden opgericht, is het raadzaam, bij de wet te eischen, dat de inrichting staat onder bestuur van eene instelling, stichting of rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging, welke eisch dan ook in de artikelen 107 *m*, 107 *a*; 107 *bb* en 107 *cc* wordt gesteld.

Art. 107 dd. Een der eerste vragen, die bij de beslissing omtrent eene aanvraag, ingevolge art. 107 *dd* van het wetsontwerp, zal zijn te beantwoorden, zal zonder tegenspraak zijn: „Bezit de universiteit der instelling, stichting of vereeniging levensvatbaarheid.” De Staat toch heeft er belang bij, dat niet eene universiteit, aan wie zij het recht geeft doctorale graden cum effectu civili af te geven, binnen korten tijd haar bestaan ziet afgebroken. Een lichaam, dat niet in het bezit is van een kapitaal van f 100 000, mag geacht worden de financieele draagkracht te missen, die vereischt wordt eene universiteit te hebben.

Art. 107 dd. Waar aan eene bijzondere universiteit publieke promotie verplichtend is, teneinde een rechtsgeldigen doctoralen graad te verkrijgen, zou het, met het oog op eene eerlijke concurrentie van het openbaar en het bijzonder universitair onderwijs, onbillijk zijn voor onvermogene studenten de studie aan eene bijzondere universiteit wegens de grootere financieele bezwaren te bemoeilijken. Het toekennen van enkele beurzen te het middel om in dit opzicht gelijkstelling te bevorderen. Als tegenwicht tegen de bekostiging der Rijks-universiteiten uit

's Rijk schatkist kan de hierbedoelde bepaling nauwelijks in aanmerking komen. Het bedrag is daarvoor te onbeduidend.

Art. 107 II. De uitzondering hier voor de faculteit der godgeleerdheid gemaakt houdt verband met de omstandigheid, dat aan de door die faculteit bij de openbare universiteiten verleende getuigschriften en diploma's *geen* effectus civilis is verbonden.

De bij het Voorloopig Verslag gevoegde Nota vereischt, als uitsluitend citaten mededeelende, van de zijde der Regeering geen bespreking. Had de Regeering zelve zulk eene verzameling van aanhalingen bij hare Memorie van Toelichting willen voegen, zij zou zich daarbij op een geheel ander, t. w. op

encyclopaedisch standpunt hebben geplaatst en niet onwaarschijnlijk tot heel andere keuze van citaten gekomen zijn.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
KUYPER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit Antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld, 27 Juni 1904.

SICKENGA.
VAN WELDEREN RENGERS.
VAN ASCH VAN WIJCK.
VAN ROYEN.
VAN BONEVAL FAURE.

